

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.147:004

Надія ГИШКА

УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті міститься інформація про основні поняття проблеми «уміння вчитися». Розкривається суть поняття «ключова компетентність початкової освіти», її значення для навчання.

В статье содержится информация об основных понятиях проблемы «умение учиться». Раскрывается сущность понятия «ключевая компетентность начального образования», его значение для обучения.

This article contains information about basic concepts of the problem «ability to learn». They describe the essence of the concept of «core competence of primary education», its importance for learning.

Модернізація сучасної школи передбачає орієнтацію освіти не лише на засвоєння учнем певної суми знань, але й на розвиток його особистості. Школа покликана формувати цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів, тобто ключові компетенції, які визначають сучасну якість змісту освіти.

Формування вміння вчитися є однією із кардинальних проблем навчання, яка на різних етапах історичного розвитку набувала рис певної дидактичної теорії. До розв'язання проблеми «вчити вчитися» ведуть різні шляхи, одним із яких і є збагачення учнів у процесі навчання певним комплексом умінь та навичок, що мають міжпредметне значення.

Уміння вчитися в сучасній дидактиці трактується як формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок (Ю. Бабанський). У 80-х роках ХХ століття поширилися різні підходи до змісту й структури цього вміння. Зокрема, у роботах Н. Лошкарьової рекомендовано на всіх уроках (відповідно до специфіки змісту предметів) формувати в учнів такі групи умінь: організація навчальної праці, робота з книгою й іншими джерелами інформації, культура усного та писемного мовлення. Відомий педагог І. Лернер поділяв загальнонавчальні вміння на такі групи: організаційні (19 умінь); практичні навчальні вміння (30 умінь); інтелектуальні навчальні вміння (54); психолого-характерологічні (13). Ю. Бабанський узагальнив різні підходи і визначив три групи зазначених умінь: навчально-організаційні; навчально-інформаційні; навчально-інтелектуальні. В. Паламарчук у книзі «Школа учит мыслить» обґрунтувала систему розвитку в учнів основної та старшої школи мислительних умінь [6].

З середини 80-х років ХХ століття у початковій школі запроваджено міжпредметну програму «Формування загальнонавчальних умінь і навичок» (авт. О. Савченко), яка охопила такі вміння: організаційні, загальнономовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні [7].

Попри деякі відмінності цих класифікацій можна помітити, що вони зосереджені на процесуальному складникові учіння. Сучасна ситуація розвитку освіти вимагає переосмислення сутності змісту та структури цього вміння як засобу особистісно орієнтованого навчання.

Мета статті — розкрити сутність та основні поняття вміння вчитися як психолого-педагогічної проблеми.

Знання — це перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне відображення її в мисленні людини. Знання є основою для всебічного розвитку особистості; вони повинні мати розвивальний, культуротворчий характер; сприяти вихованню відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію.

У Законі України «Про загальну середню освіту» вміння вчитися визначено як цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної діяльності. Результатом цього процесу має бути «інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності» [3].

У Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи зазначено, що одним із основних завдань сучасної шкільної освіти є «формування в учнів уміння і бажання вчитися, виховання потреби й здатності до навчання протягом усього життя, вироблення вмінь практично і творчо застосовувати здобуті знання» [4].

Що значить уміння вчитися? Це вміння є загальнонавчальним, має інтегрований характер. На початковому рівні сформованості воно містить і вміння висидіти за партою 30–40 хвилин, і вміння концентрувати увагу на словах вчителя, розуміти й запам'ятовувати сказане, виконувати вказівки дорослого, наслідувати зразки його дій.

Подальший розвиток уміння вчитися передбачає набуття здатності не тільки повторювати дії за вчителем, а й обходитися без нього, вчити себе самого, самостійно набувати нові знання, що, безперечно, вимагає вміння самостійно працювати з книгою та іншими джерелами навчальної інформації. У зв'язку з цим у початковій школі доцільно приділяти увагу питанням раціональної організації навчання (ознайомити учнів з основами використання прийомів навчальної діяльності).

Уміння вчитися передбачає також самостійне виконання основних етапів навчальної діяльності: постановка цілі, пошук засобів і способів її здійснення, розв'язання завдання (виконавча частина навчальної діяльності), контроль і оцінка ходу та результатів роботи. Оскільки учень раніше набуває самостійності через поетапність і поступовість співпраці з учителем, тому більше уваги доцільно приділити роз'ясненню важливості таких ланок, як цілепокладання, контроль і оцінка, які є, з одного боку, найбільш залежними від педагога, а з іншого — важливими рефлексивними компонентами навчальної роботи і вимагають урахування рівня своїх знань та вмінь.

Отже, ми розуміємо вміння вчитися як цілісне індивідуальне утворення, яке містить кілька складників. Перш ніж окреслити його змістове наповнення та структуру, актуалізуємо деякі положення щодо сутності ключових компетентностей.

О. Савченко виділяє вміння вчитися як основну компетентність процесу навчання. На актуальність цієї проблеми вказує і те, що серед ключових компетентностей, прийнятих Радою Європи, визначено зокрема такі, які безпосередньо стосуються вміння вчитися:

- компетентності, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства; опанування цими технологіями, розуміння їх застосування, слабких і сильних сторін, способи критичних суджень у ставленні до інформації, що поширюється масмедійними засобами та рекламою;
- здатність вчитися впродовж усього життя як основа неперервного навчання в контексті особистого, професійного й соціального життя [8].

У працях А. Хуторського зазначено сім ключових компетентностей: ціннісно-смілова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення [8]. Науковець вважає, що введення ключових компетентностей у нормативний і практичний складники освіти дає змогу усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач або проблемних ситуацій.

Інші науковці (В. Кальней, С. Шишов) у структурі ключових компетентностей виділяють п'ять видів:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобуття знань із різних джерел інформації, зокрема й пізнавальних;
- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (зокрема й уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємовідносин, навички самоорганізації);
- компетентність у побутовій сфері [8].

Принципово важливим є те, що всі ключові компетентності багатofункціональні, надпредметні, передбачають значний інтелектуальний розвиток, спираються на різні пізнавальні процеси.

Зіставляючи різні підходи до класифікації зазначених компетентностей із новими цілями шкільної освіти, доходимо висновку, що педагогічно доцільно виділити як об'єкт спеціального формування ключову компетентність уміння учнів самостійно вчитися [7]. Наявність цього вміння програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях; не зупиняється, якщо немає готових рішень; не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості.

Зміст поняття «вміння самостійно вчитися» зумовлений тим, як ми розуміємо сутність навчального процесу. У сучасній психології й дидактиці це цілеспрямована взаємозв'язана діяльність вчителя та учнів, яка охоплює мотивацію, ставлення цілей, планування, підготовку до діяльності та її здійснення, рефлексію й оцінювання результатів (В. Давидов, Д. Ельконін, І. Лернер, В. Репкін, А. Хуторський та ін.) [5].

Роль цієї ключової компетентності у формуванні й розвитку особистості сьогодні загально визнана. Адже предметом навчальної діяльності є теоретичні знання, одержання яких через цю діяльність розвиває в особистості основи теоретичної свідомості й мислення, а також творчо-особистісний рівень здійснення практичних видів діяльності. У процесі навчальної діяльності засвоюються соціальні й моральні цінності. Тобто діяльність учіння характеризується тим, що в індивіда немає інших цілей, окрім засвоєння соціального досвіду. Її продуктом є зміни самої людини, набуття нею пізнавальних можливостей, нових практичних дій. І це вказує на важливість формування ключової компетентності уміння вчитися у процесі здобуття освіти. Озброєння учня ефективними і раціональними методами та прийомами самостійної навчальної роботи, підготовка його до участі у процесі неперервної освіти — ядро проблеми «вчити вчитися».

Проте формування уміння вчитися як ключової компетентності вимагає дотримання низки дидактичних умов. Перша з них полягає у чіткому усвідомленні суб'єктами навчального процесу сутності поняття «компетентність» як педагогічної категорії, яка може характеризуватися як певний стан в освітньому процесі, так і його кінцевий результат — результат освіти [1].

Для впровадження компетентісного підходу у навчальний процес школи важливим є вміння педагогів застосовувати наукові підходи до організації навчання як в урочний, так і в позаурочний час (самостійна робота). Адже неможливо спочатку навчити вчитися, а потім безпосередньо навчати. Для цього у дидактичному арсеналі вчителів мають бути різні види завдань.

Формування в учнів уміння самостійно вчитися, опанування ними технологій здобуття знань упродовж усього життя може здійснюватися цілеспрямовано у процесі навчання. Успіх цього процесу багато в чому залежить від бажання школяра, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів навчання. Велике значення мають спрямованість учня, психологічна готовність, а також певний рівень знань, на який нашаровуватимуться нові відомості.

Отже, внутрішня структура ключової компетентності вміння вчитися охоплює знання, вміння і практичні навички, а також мотивацію до навчання, пізнавальний інтерес та ціннісні орієнтації на результати навчання. Перспектива подальших досліджень — підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів уміння вчитися як ключової компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар С. Компетентність особистості — інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. — 2003. — № 2. — С. 8–9.

2. Гриненко В. Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах // Вісник Національної академії державного управління. — 2005. — № 3. — С. 162–169.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про загальну середню освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України. — К., 1999. — № 9.
4. Концепції загальноосвітньої середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа. — 2002. — №№ 2, 3.
5. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 6–15.
6. Паламарчук В. Школа учит мыслить / В. Паламарчук. — 2-е изд. — М.: Педагогика, 1987. — 208 с.
7. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 34–46.
8. Трубочева С. В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. В. Трубочева / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 53–58.
9. <http://www.osvita-ua.net/school/theory/1964>.

УДК 37.046.12

Тамара НЕСТЕРЕНКО

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВИТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена проблемі формування громадянської компетентності як складової ключових компетентностей і шляхам реалізації компетентнісного підходу до змісту освіти в початковій школі. Охарактеризовано сутність громадянської компетентності. Висвітлено окремі підходи до формування громадянської компетентності в молодших школярів у системі освіти України та розвинених країн світу.

Статья посвящена проблеме формирования гражданской компетентности как составной ключевых компетентностей и путям реализации компетентностного подхода к содержанию образования в начальной школе. Охарактеризована сущность гражданской компетентности. Раскрыты отдельные подходы к формированию гражданской компетентности у младших школьников в системе образования Украины и развитых стран мира.

This article is devoted to the problem of forming civil competence as a component of key competences and the direction of realization of competent approach to the content of primary education. Characterized the plot of civil competence. Shown separate approaches to the forming of civil competence for primary schoolchildren in the system of education of Ukraine and developed countries of the world.

Серед ключових компетентностей, які сьогодні визначені як орієнтири для виявлення результативності освітнього процесу в Україні, виділяють такі: навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, економічна (підприємницька), загальнокультурна, валеологічно-оздоровча та громадянська [5, с. 19].

Загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн та України здійснили на попередньому етапі дослідження І. Єрмаков, Е. Зеєр, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. дослідники. Ці матеріали дають змогу зосередитися на проблемі впровадження ключових компетентностей в освітній процес та окремо розглядати громадянську компетентність як одну із ключових.

На думку О. Пометун, одним із найважливіших завдань сучасного виховання є формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів [5, с. 18].

У державній Концепції громадянського виховання сказано, що визначальною рисою такої людини має бути громадянськість. Громадянськість — це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Очевидно, що таке